

CALUTLAR DÜNYASINDA BİR DAVUT: KATAR'IN SIRADIŞI DIŞ POLİTİKA DİNAMİZMİ

Birol BAŞKAN*

Özet

2000'li yıllar Katar'ın Ortadoğu dış politikasında dinamik bir oyuncu olarak yükselişine şahit oldu. Katar büyük çaplı uluslararası konferanslar organize etmenin yanı sıra, Lübnan, Sudan ve Yemen gibi artık kronik haline gelmiş sorunlarda arabulucu olarak devreye girdi. Özellikle Arap Baharı sürecinde daha da aktif bir politika izleyen Katar, Libya ve Suriye'de muhaliflere diplomatik ve finansal destek sağladı. Libya'da NATO güçlerine dahil olarak, uçuşa yasak bölge uygulamasına katkıda bulundu. Bu dinamizmi siradişi kılan, Katar'ın küçük bir ülke olmasıdır. 11,000 km kare civarında yüzölçümü ve 1.7 milyon civarında nüfusu ile Katar'dan bu seviyede yüksek bir dinamizm beklenmezdi. Bu makalenin amacı Katar'ın bu siradişi dinamizmini açıklamak. Makale ilk önce Katar'ın 1995 yılına kadar ki dış politikasını tartışacak. 1995 yılı Şeyh Hamad bin Halife El Sani'nin Emir olduğu yıldır ve Katar dinamizmini büyük oranda Şeyh Hamad'a borçludur. Makale Şeyh Hamad'ın Emir olduğu koşullara vurgu yaparak, dış politika açılımını bu koşullarla açıklayacaktır. Makale ayrıca bu açılmadan kazanç sağlayan kesimler olduğuna da dikkat çekerek, Katar'ın dış politika dinamizminin politik ekonomisine bakış atacak. Son olarak, makale bu dinamizmin uzun vadede sürdürülebilirliğini tartışacak.

Anahtar Kelimeler: Katar Dis Politikası, Seyh Hamad bin Halife el Sani, Dogal Gaz Politikaları,

DAVID IN THE WORLD OF GOLIATHS: QATAR'S EXTRAORDINARY FOREIGN POLICY DYNAMISM

Abstract

The 2000s witnessed the rise of Qatar as a dynamic international player. Qatar has organized major international conferences, involved in conflict resolution in such chronic cases as Lebanon, Sudan, Yemen and actively worked to impact the developments in the course of the Arab Spring, financially and diplomatically supporting the rebels in Libya and Syria. In the former case, Qatar also joined the NATO mission to implement a no-fly zone over Libya. Qatar is a small country with around 11,000 square kilometers territory and around 1.7 million population. For many such a high level of dynamism in international politics from such a small country presents an anomaly. This paper aims to explain this anomaly. First, the paper gives an historical account of Qatar's foreign policy until 1995, the year Sheikh Hamad bin Khalifah Al Thani became the ruler of Qatar. As the historical account will illustrate, Qatar owes its dynamism to Sheikh Hamad. The paper points to the circumstances

* Edmund A. Wash Uluslararası İlişkiler Okulu- Katar Kampüsü, Georgetown Üniversitesi, Doha, Katar

Sheikh Hamad became the emir and how those circumstances impacted his foreign policy choices. The paper also discusses the political economy of Sheikh Hamad's proactive foreign policy making, emphasizing that there are domestic winners. Finally, the paper discusses whether Qatar's foreign policy dynamism can be sustained.

Key Words: Qatar's Foreign Policy, Seyh Hamad bin Halife el Sani, Natural Gas Politics

Giriş

“Kazanan ... Katar.” 2 Aralık 2010 günü Sepp Platner dünyayı bu cümle ile şaşırttı. Katar, Avustralya, Japonya, Güney Kore ve Amerika Birleşik Devletleri gibi devler arasından sıyrılmış ve 2022 FIFA Dünya Kupasını organize etme hakkını kazanmıştı.

Aslında Katar, gözlemcilerini 2000’li yılların başından beri şaşırtıyordu. Katar, bir çok önemli uluslararası toplantılara ev sahipliği yaptığı gibi, kendi Davos’unu, Doha Demokrasi ve Serbest Ticaret Forumu’nu ve İnançlar Arası Diyalog Konferanslarını başlattı. Özellikle 2000li yılların ikinci yarısında Katar dış politika dinamizmine yeni bir boyut ekledi ve özellikle Ortadoğu ve Doğu Afrika’nın kangren krizlerinin çözümü için arabuluculuk görevine soyundu. Özellikle Lübnan’da Hizbullah ve Lübnan hükümeti arasında gittikçe büyüyen ve bir iç savaşa doğru giden krizin çözülmesinde, Katar büyük bir diplomatik zafer bile kazandı.¹

Katar’ın Arap Baharı sürecindeki rolü ve gelişmelerin seyrine etkisi ise beklenenin çok üzerinde oldu. Tunus ve Mısır’da isyanların büyümesinde ve diğer Arap ülkelerine sıçramasında Doha, Katar merkezli ve Katar devletinin finanse ettiği El Cezire’nin rolü yadsınamaz. Katar, Körfez İşbirliği Teşkilatı (KİT)’nin bir parçası olarak Yemen’de siyasi bir çözümün bulunmasında aktif rol oynadı. KİT’ten bağımsız Libya’da ve daha sonra, Suudi Arabistan’la birlikte Suriye’de isyancıların tarafında yer alan Katar’ın, diplomatik desteğin yanında isyancılara mali destek ve silah yardımıyla bulunduğu iddia ediliyor.

Katar’ın yardımları özellikle Libya’da Kaddafi rejiminin devrilmesinde kritik rol oynadı. Katar sadece Arap Ligi’ni NATO operasyonuna ikna etmekle kalmadı, savaş uçakları ile operasyonlara katıldı, Bingazi’den petrol satışında aracı oldu, muhalifleri silahlandırdı, askeri eğitim kampları kurdu ve başkente yapılan son saldırıda kendi özel kuvvetlerini de isyancıların arasına kattı. Katar’a teşekkürlerini isyancılar 23 Ağustos 2011 günü Trablus’da Kaddafi’nin sarayına kendi bayraklarının yanında Katar bayrağını dikerek gösterdiler. Takip eden günlerde de Libya’da farklı grupları ve aşiretleri temsilen gelen heyetler,

¹ Katar’ın arabulucuk girişimleri için, bakınız Mehran Kamrava, “Mediation and Qatar Foreign Policy,” *Middle East Journal*, 65(4), (Autumn, 2011), pp.1-18.

Katar Emiri ve Veliiaht'ına teşekkür ziyareti yaptı ve bu ziyaretlerin resimleri gazetelerde manşet oldu.

Katar, Ortadoğu bölgesinde konumunu daha da sağlamlaştırmak için kısa, orta ve uzun vadeli yatırımlar da yapıyor. Taliban'ın başkent Doha'da ofis açması, Hamas'ın ise merkez ofisini Doha'ya taşıması için Katarlı diplomatların çaba gösterdikleri söyleniyor. Bu ve benzeri hedefler gerçekleşirse, Katar bölgede önemli bir diplomatik merkez haline gelebilir. Katar'ın daha da iddialı başka bir projesi ise, Ortadoğu'nun eğitim, düşünce, kültür ve sanat merkezi haline gelmek. Bu yolda milyar dolarlık bütçesi ile Katar Emiri'nin eşi, Şeyha Mozah bint Nasser el Misned'in liderliğindeki Katar Vakfı önemli atılımlar gerçekleştiriyor. Örneğin, ABD ve Avrupa'nın önde gelen üniversiteleri en güçlü oldukları alanlarda Katar'da kampüslerini açtı, ve halihazırda bütün dünyadan öğrenci çekecek noktaya geldi.

Katar'ın dış politikada artan dinamizmini ve etkinliğini şaşırtıcı yapan ise, İran, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye gibi bölgenin geleneksel büyük başlarının yanında çok küçük olması. Tablo 1 bu çarpıcı güç dengesizliğini göstermektedir.

/Tablo 1/	Nüfus (Bin)	Yüzölçümü (Bin)	GSMH (Milyon)	Askeri Güç
Katar	1,870	11,590	67,606	11,800
Suudi Arab.	28,840	2,149,690	278,403	249,000
Türkiye	73,639	785,560	422,738	612,800
Mısır	82,536	1,001,450	163,143	835,500
İran	74,798	1,745,150	158,089	563,000

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası, <http://data.worldbank.org/data-catalog>

Not: 1) Nüfus verileri 2011, Askeri Güç verileri 2010, GSMH, İran hariç, 2011, İran'ın GSMH verisi 2009 yılına aittir.

2) GSMH verileri 2000 yılı fiyatlarına göredir.

Dış politika kulvarında benzer boyutta ülkelerle kıyaslandığında Katar tek kelime ile bir istisna. Katar, özellikle Arap baharı sürecini etkileme yarışında Suudi Arabistan, Türkiye ve İran gibi bölgenin devleri ile rekabet etti, hatta bazı açılardan bu büyük devletlerden daha etkin bir rol oynadı. Katar'ın bu istisnai durumunu The Economist dergisi, haklı olarak, 'Bir Devlin Yumruğuna Sahip Cüce' olarak niteledi.²

Bu makalenin amacı Katar'ın 'sıra dışı dış politika aktivizmine etki eden yerel faktörleri incelemektir. Yerel faktörlere vurgu, uluslararası ilişkiler analizlerinde sistemik faktörleri öne çıkaran Kenneth Waltz ve diğer neo-realistlerin söz konusu yaklaşımlarının, Katar söz konusu olduğunda önemli

² "The Rise of Qatar: Pygmy with the punch of a giant," *The Economist*, November 5th, 2011.

olmadığı anlamına gelmemelidir.³ Bilakis, sistemik faktörler Katar'ın dış politika dinamiklerini mümkün kılmıştır.

Kısaca belirtmek gerekirse, Katar'ın dış politikada aktif olmaya başladığı 2000'li yıllarda tek süper güç olan Amerika Birleşik Devletleri (ABD) dünyanın farklı bölgelerine güç projeksiyonu yapıyordu. 2000'li yıllara damgasını vuracak olay hiç kuşkusuz 11 Eylül terörist saldırılarıydı. Bu uluslararası terörist saldırısı ile kalbinden vurulan ABD uluslararası teröre karşı büyük ve masraflı bir mücadeleye girişti ve aynı süreçte Afganistan ve Irak'ı işgal etti. ABD, uluslararası terörle mücadelede ve bahsi geçen işgalleri gerçekleştirmek için özellikle Ortadoğu devletlerinin işbirliğine ihtiyaç duydu. Fakat ABD müttefiki ülkelerde bile şiddetlenen Amerikan-karşıtlığı, ABD ile ittifakı rejimler için sorunlu bir konu haline getirdi. İşte bu ortam, ABD'ye her konuda işbirliği ve ittifak elini uzatan Katar'a önemli bir hareket alanı sağladı.⁴

Yine önemli bir sistemik faktör olarak Arap Dünyasındaki rejimlerin durumunu sayabiliriz. 2000'li yıllara gelindiğinde birçok Arap rejimi halkları gözünde oldukça yıpranmış, baskıcı, yozlaşmış ve gelecek vaatetmeyen rejimlerdi. 2000'li yıllara yepyeni ve dinamik bir liderle giren Katar için Arap dünyasının bu iç sorunlarını lehine kullanmak zor olmadı. Son olarak Arap dünyasını da saran küreselleşme ve teknolojiye yaşanan devrimler de Katar'ın dış politika aktivizmine olanak sağlayan sistemik faktörler arasında saymalıyız. Özellikle Uluslararası Haber Kanalı el Cezire ile Katar küçüklüğü ile ters orantılı bir etki yapabildi.

Bu sistemik şartların oluşumu bu çalışmanın kendisi için çizdiği sınırların dışındadır. Yukarıda belirtildiği gibi, bu çalışma daha çok yerel faktörlere yoğunlaşmaktadır. Makale, Katar'ın 1995 yılına kadar olan tarihinin kısa bir değerlendirmesi ile başlayacak. 1995 tarihini bu çalışma için bir dönüm noktası haline getiren, Katar'ın dış politika aktivizminin mimarı Şeyh Hamad bin Halife el Sani'nin bu tarihte Emir olmasıdır. Daha sonraki bölüm ise, Katar'ın dış politika aktivizmini iten yerel faktörleri ele alacaktır. Sonuç bölümü, Katar'ın dış politika dinamiklerinin sürdürülebilirliğini tartışacaktır.

Katar: Başlangıç'tan 1995'e Tarihi Bir Yolculuk

Katar, Şattü'l Arap'tan Hürmüz Boğazı'na uzanan sahilin ortalarından Basra Körfezi'nin içine doğru uzanan yarımadadır. Yaklaşık 11,000 kilometre karelik yüzölçümüne sahip bu kara parçası tatlı su kaynakları ve verimli toprak açısından dünyanın en fakir yerlerinden birisidir. Arap yarımadasının bazı böl-

³ Konu ile alakalı olarak, Kenneth N. Waltz, *A Theory of International Politics*, McGraw Hill, 1979.

⁴ 2000'li yıllar Türkiye içinde Ortadoğu'da aktif bir rol oynamak için çok uygun bir ortam sağladı. Bu ortam Arap Baharı ile Türkiye aleyhine değişti. Bakınız, Birol Başkan, "Ankara Torn Apart: Arap Spring Turns in Turkey's Autumn," *The Turkish Yearbook of International Relations*, v.42, 2011, s.1-25.

geleri, mesela kuzey batısındaki Bahreyn adası veya doğusundaki El Katif bölgesi, sınırlı da olsa yeraltı su kaynaklarına ve bununla bağlantılı olarak tarıma elverişli topraklara sahipken, Katar bu iki sınırlı kaynaktan mahrumdur.

Bu yüzden, insanoğlunun uzun tarihi boyunca, Katar yarımadası insanların sürekli yerleşimi için çekici bir yer olmamıştır. Yarımadanın kuzey batısındaki Zubara'nın özellikle Basra Körfezi'nde medeniyetler ve imparatorluklar arası ticaretin arttığı dönemlerde önemli bir ticaret şehri olarak parladığı zamanlar olmuş, sonbahardan ilkbahara hayvanları için otlak yerleri arayan bedevilerin Katar'ın iç kesimlerine de uğramış, Katar'ın bazı koyuları civar bölgelerdeki balıkçı ve inci avcıları için konaklama yeri olmuştur. Fakat bütün bunlar Katar'da çöl standartlarında bile ortalama büyüklükte sürekli yerleşim yerlerinin oluşmasına yol açmamıştır. Bir iki önemsiz balıkçı köyü haricinde 19. Yüzyıl başlarında Katar yarımadasında ilkel bir siyasi yapıyı bile kaldırmayacak insani ve ekonomik altyapı yoktu. Nitekim, bugün Bahreyn'in yönetici ailesi olan, El Halife kabilesi, 18. Yüzyıl sonunda Zubara'yı mesken tutmuşken, ilk fırsatta Bahreyn'de yönetimi ele geçirip adaya göç etmişlerdir.

19. yüzyıl ise Katar yarımadası için yeni bir sayfa açtı. Aslında bu yeni sayfanın şartları asırlar öncesinden oluşmaya başlamıştı. Portekizlilerin başlattığı, Hollandalı ve daha sonra İngilizlerin takip ettiği ticaret politikaları ile Çin-Hindistan-Avrupa ticaret yolu 16. Yüzyıldan itibaren Basra ve Kızıldeniz hatlarından Hint Okyanusu-Ümit Burnu-Atlas Okyanusu hattına kaymıştı. 19. Yüzyılın ikinci yarısında Süveyş Kanalı'nın açılışı Kızıldeniz hattını tekrar canlandırırken, Basra Körfezi önemsiz bir deniz yolu olarak kalmaya devam etti.

19. Yüzyılın başına kadar bölgeye ilgi göstermeyen İngiltere, Napolyon Bonaparte'la daha tehlikeli bir rakip haline gelen Fransa'nın İngiltere'nin kontrolündeki Hindistan-Avrupa ticaret yoluna yönelik girişimlerini akim bırakmak için Körfez'i de hakimiyeti altına alma girişimlerine başladı. İlk adım olarak Maskat Sultanı ile 1798 yılında bir dostluk anlaşması imzaladı. Maskat Sultanı bu anlaşma ile iki rakibine karşı destek kazanmış oldu. Bu iki tehlikeli rakip Arabistan Yarımadası içinde gittikçe güçlenen Suudi-Vahhabi devleti ve bugün Umman'a ait olan Musandam Yarımadası ve civarını kontrol eden El Kavasım Emirliği idi. 1820'ye kadar Suudi-Vahhabi devletini Osmanlı'nın Mısır Valisi Muhammed Ali Paşa, yüzlerce gemilik filosu ile bölgedeki en ciddi deniz gücü olan El Kavasım Emirliğini ise İngiltere ortadan kaldırdı.⁵

⁵ İngiltere El Kavasım Emirliği'ni korsanlıkla suçluyordu. Anekdod olarak belirtmekte fayda var. Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan yedi emirlikten ikisinin, Ras al Hayma ve Şarja'nın yönetici aileleri el Kavasım kabilesindedir. Şarja'yı 1972'den beri yöneten Şeyh Sultan bin Muhammed el Kasımi Exeter Üniversitesi Tarih bölümü için yazdığı doktora tezinde İngiliz kaynaklarını delil göstererek El Kavasım'ın korsanlık yaptığı suçlamasını reddeder. Şeyh'in tezi 'The Myth of Arab Piracy in the Gulf' başlığı ile 1986 yılında yayınlanmıştır. El Kavasım ile alakalı korsanlık iddialarının abartılmış olduğu oldukça muhtemeldir. Fakat, o dönemlerde Araplardan korsanlık yapanların var olması da oldukça muhtemeldir. Mesela, bugün Katar'ın sahiplendiği Rahma bin Jabor el Celeyma 19. Yüzyıl başlarının ünlü korsanlarından. Katar devleti bu ünlü

Mısır'ın ve İngiltere'nin askeri müdahalelerinin etkisi ile Arap Yarımadasında ciddi bir otorite boşluğu ortaya çıktı. Bu otorite boşluğunuysa askeri ve ekonomik açıdan son derece zayıf emirlikler doldurdu. İngiltere bu emirliklerle birbiri ardına anlaşmalar imzalayarak, dış politikalarını İngiltere'ye bırakmaları kaydı ile özellikle denizden gelecek her türlü askeri saldırıya karşı emirlikleri koruma garantisi verdi.

Katar'da benzer bir emirliğin ortaya çıkması için siyasi boşluk gerekli ama yeterli şart değildi. Daha önce bahsedildiği gibi, Katar ilkel bir siyasi yapıyı bile destekleyecek nüfustan ve ekonomik kaynaklardan mahrumdu. Bu mahrumiyet bölgesinin İngiltere hakimiyeti ve koruması altında dünya ekonomisi ile bütünleşmesiyle sorun olmaktan çıkacaktı. Basra Körfezinin güney sahilleri aynı zamanda dünyanın en verimli doğal inci yataklarına sahipti. Bu bölgede tarih öncesi çağlardan beri inci avcılığı yapılıyordu. 19. Yüzyıldaki koşulları farklı kılan, inciye Avrupa ve Amerika merkezli talebin büyüklüğüydü. 19. Yüzyıl boyunca artan inci talebini karşılamak üzere daha fazla insan körfez sahillerine göç etti ve inci avcılığına başladı. Artan işgücü ihtiyacını karşılamak üzere Afrika'nın doğu sahilinden körfeze köle ithalatı bile başladı.

Basra Körfezi'ndeki inci yataklarının hemen merkezinde yer alan Katar da, bu insan göçünün nihai noktalarından birisi oldu. Yarımada'nın nüfusu ve inci avcılığı kaynaklı zenginliği arttıkça 18. Yüzyılın sonlarında yarımada'ya göç eden El Sani ailesi önde gelen siyasi güç olarak ortaya çıktı. Katar Yarımadası üzerinde hâkimiyet iddia eden ve vergi toplayan Bahreyn-merkezli El Halife ailesine karşı mücadele yürüten aile İngiltere'nin aracılığı ile imzalanan 1868 tarihli anlaşma ile gücünü pekiştirdi. Bu anlaşma ile İngiltere ailenin lideri Muhammed bin Sani'yi Katar'ın şeyhi olarak tanıdı.

Katar, Bahreyn'den bağımsız bir emirlik olarak ortaya çıktığı sıralarda, Osmanlı Devleti'nin enerjik ve gözü pek Bağdat valisi Mithat Paşa, Arabistan Yarımadasının doğusunda Osmanlı hâkimiyetini tekrar tesis etmenin planlarını yapıyordu. 1871 yılında bu planlarını uygulamaya geçiren Mithat Paşa, etkin bir askeri operasyon ve takiben yapılan idari reformla Arap Yarımadası'nın doğusunu oluşturan Kuveyt, Hasa, Necid ve Katar bölgelerini Osmanlı'nın Basra eyaletinin bir parçası yapıverdi. İşleri büyük oranda oğlu Casim'e bırakan Muhammed bin Sani'nin itirazlarına rağmen, Katar kaza statüsü ile Necid Mutasarrıflığına bağlandı. Katar'ın yeni şeyhi Casim bin Muhammed ise Katar kaymakamı oldu.⁶

korsanın adını yeni kurulan bir limana vermiştir. Rahma bin Jabor'la alakalı en son Bloomsbury-Katar bir roman yayınlamıştır ve romanın adı 'Korsan'dır.

⁶ Konu ile alakalı olarak bakınız, Zekeriya Kurşun, *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hakimiyeti: Vehhabi Hareketi ve Suudi Devletinin Ortaya Çıkışı*, Türk Tarih Kurumu, 1998; Zekeriya Kurşun, *Basra Körfezinde Osmanlı İngiliz Çekişmeleri: Katar'da Osmanlılar*, Türk Tarih Kurumu, 2004.

Takip eden 45 yıl boyunca bu ilişki korundu. Katar Osmanlı Devleti'nin küçük bir kazası, Casım bin Muhammed de o kazanın kaymakamı olarak kaldı. Bu dönemde Katar'ın iç işlerine pek karışmayan Osmanlı Devleti, Katar'da siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel yapıyı değiştirmeye yönelik hemen hemen hiçbir girişimde bulunmadı. Aslında Mithat Paşa'nın merkeze dönmesi ile birlikte Bab-ı Ali'nin bu bölgeye ilgisi de söndü. 1913 yılında İngiltere ile imzalanan bir anlaşma ile Osmanlı İmparatorluğu kendi rızasıyla Katar üzerindeki hâkimiyetini sona erdirdi. 1915 yılında yarımada bulunan sınırlı sayıda Osmanlı askeri de geri çekildi. 1916 yılında Katar, diğer emirliklerin izinden giderek, İngiltere'nin koruması altına girmeyi kabul eden bir anlaşma imzaladı.⁷

Katar'ın veya diğer Körfez emirliklerinin İngiltere ile koruma anlaşması imzalaması konusunda istekli olduklarını söylemek mümkündür. Aslında Arap Yarımadasında bir tek Necid-merkezli Suudi-Vahhabi emirliği İngiltere ile koruma anlaşması imzalamadı. Bunun sebebi aslında oldukça basittir. Bu emirliklerin hiçbirisinin Necid-Merkezli Suudi-Vahhabi emirliği karşısında hayatta kalma şansları yoktu. İçlerindeki en güçlü deniz kuvveti olan el Kavasım bile Suudi-Vahhabi devletine karşı tutunamamıştı.

20. Yüzyılın başlarında da durum farklı değildi. Üçüncü Suudi-Vahhabi devleti⁸ Abdülaziz bin Abdülrahman al Suud'un 1902 yılında Riyad'ı Raşidilerin elinden geri alması ile kuruldu. Abdülaziz kısa zamanda daha önceki Suudi-Vahhabi devletlerine destek veren bedevi kabilelerini ve Vahhabi ulehasının da desteğini alarak bir zamanlar dedeleri tarafından alınan bütün toprakları ele geçirme ideali ile işe başladı. 1932 yılına gelindiğinde o idealini bir tek Arap yarımadasının doğu sahillerinde gerçekleştirememişti. Abdülaziz'in güçleri karşısında, Osmanlı'nın desteği olmadan el Sani ailesinin veya diğer küçük emirliklerin varlıklarını devam ettirmeleri hemen hemen imkansızdı. Ancak İngiltere koruması altında varlıklarını sürdürebilirlerdi.

⁷ İngiltere ile ilk anlaşmayı Maskat Sultanı'nın 1798 yılında yaptığını belirtmiştim. Maskat'la yapılan anlaşma 1829'da güvenlik anlaşmasına çevrildi ve daha sonraki anlaşmalar için çerçeve oldu. Bugün Birleşik Arap Emirlikleri'ni oluşturan Emirliklerle 1835 yılında, Bahreyn'le 1861 yılında, Kuveyt'le 1899 yılında güvenlik anlaşmaları imzalandı. Körfez emirlikleri içerisinde kervana katılan son ülke Katar oldu. Suudi Arabistan, İngiltere'nin güvenlik şemsiyesi altına hiç girmedi. İngiltere'nin Körfez'deki rolüne ilişkin, bakınız. James Onley, *Britain and the Gulf Shaikhdoms, 1820-1971: The Politics of Protection*, Georgetown Üniversitesi School of Foreign Service in Qatar- Center for International and Regional Studies Yayınları, Occasional Paper No.4, 2009.

⁸ İkinci Suudi-Vahhabi devleti, Mısır güçleri bölgeden çekildikten kısa bir süre sonra kuruldu. Fakat, bu devlet, 19. Yüzyıl boyunca Osmanlı Devleti ve İngiltere'nin korumacılığı yüzünden Necid'in dışına pek taşamadı. İkinci devleti iki kardeş Abdullah ve Suud arasında süregelen iç savaş zayıflattı, daha sonra da Hail merkezli Raşidiler bitirdi. Suud ailesi ise, Abdullah ve Suud'un küçük kardeşleri, Abdülrahman bin Faysal liderliğinde Kuveyt'e sığındı.

Kırkbeş yıllık Osmanlı hâkimiyeti aslında Katar'ın özellikle siyasi gelişimine kritik bir katkı yaptı. Bu katkıyı daha iyi anlayabilmek için şunu not etmek gerekiyor. İngiltere'nin koruma şemsiyesi aynı zamanda İngiliz vatandaşlarının bu korumayı kabul eden ülkelerde ayrıcalıklı haklara sahip olmasını da beraberinde getirdi. Körfezle alakalı akademik çalışmalarda 'kapitülasyonlar' tabirine rastlanmaz, fakat İngiltere korumasının etkisi hemen hemen kapitülasyonlar gibi oldu. Özellikle İngiliz vatandaşlığı alan Hintliler, İngiltere koruması altındaki emirliklerde, inci ticaretinin kontrolünü büyük oranda ellerine geçirdi. Osmanlı hâkimiyetinde kalan Kuveyt ve Katar'da ise, yerel tüccarlar gelişti ve güçlendi.

Katar'ın Kuveyt'ten kritik bir farkı daha oldu.⁹ Kuveyt'te yerel tüccarlarla yönetici el Sabah ailesi birbirlerinin alanına girmeme konusunda bir anlaşmaya varmışken, Katar'da el Sani ailesi inci ticaretinin önemli tüccarları haline geldiler. Bunun en tipik örneği, hem Katar Kaymakamı hem de büyük bir inci tüccarı olan Casim bin Muhammed'dir. Al Sani ailesinin ticaret alanındaki üstünlüğü 20. Yüzyıl boyunca devam etmiştir. Bugün al Sani ailesi bankacılıktan, inşaata, beş yıldızlı otel işletmeciliğinden, ulaşıma hemen hemen her sektörde önde gelen firmaların sahipleridir.

1916 gibi geç bir tarihte İngiltere koruması altına giren Katar'da, Hintli tüccarların kendilerine inci ticaretinde yer açması için yeterli zaman olmadı. İlk önce 1. Dünya Savaşı ile başlayan talep daralması, peşi sıra Japonya'nın geliştirdiği kültür incilerinin Avrupa ve Amerika piyasalarına girmesi ile fiyatların düşmesi ve nihayetinde 1929 yılında bütün dünyayı vuran Büyük Buhran, Körfez'in küçük emirliklerinin tek ihraç maddesi incinin, ticaretinin ve avcılığının sonunu getirdi. Özellikle sınırlı su ve toprak kaynağı olan Katar, inci ticaretinin çökmesinden en fazla etkilenen emirlik oldu. Birçok aile Katar'dan başka bölgelere göç etti. 2. Dünya Savaşı yaşam koşullarını daha da zorlaştırdı. Katar'da kalmayı tercih edenlerin, açıklıkla savaştıklarını o zamanı hatırlayan yaşlı Katarlılardan işitmek mümkündür.¹⁰

Aslında Katarlılar bambaşka bir zenginlik kaynağının üzerinde yaşıyorlardı. Kuzey batısındaki hem Bahreyn'de hem de Suudi Arabistan'ın Dahran bölgesinde sırasıyla 1932 ve 1933 yıllarında petrol bulunmuştu. 1939

⁹ Bu farka ilk dikkatimi çeken çalışma Jill Crystal, *Oil and Politics in the Gulf: Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar*, Cambridge University Press, 1995, oldu. Kuveyt'te tüccar sınıfla yönetici ailenin bu anlaşması ve Katar'da benzer bir anlaşmanın olmamasının sebebini açıklamak bu çalışmanın boyutlarını aşmaktadır. Jill Crystal'da bu konuda suskundur. Sadece şu kadarını belirtebilirim. Katar'ın siyasi gelişimi Kuveyt'ten yaklaşık bir asır sonra, inci ticareti ile sıkı bir ilişki içinde başlamıştır. Diğer bir deyişle, Katar'da yönetici aile fertleri inci ticaretine hemen hemen rakipsiz olarak girmişlerdir.

¹⁰ Katar'la benzer şartlarda kurulan ve büyüyen Dubai ile alakalı olarak bir anekdot açıklayıcı olabilir. Söz konusu açıklık dönemlerinde Dubaililer çekirge sürülerini Allah'ın bir nimeti olarak görüp, yakaladıklarını kızartıp, yediklerini anlatırlar. Bu anekdot Jim Krane, *City of Gold: Dubai and the Dream of Capitalism*, St. Martin's Press, 2009, da geçer.

yılında Katar'da da petrol arama çalışmaları başlamış, 1940 yılında ise Katar'ın batı kıyısındaki Duhan'da petrol bulunmuştu. Fakat 2. Dünya Savaşı bu çalışmaları durdurdu. Savaşın sonra tekrar başlayan çalışmalar neticesinde Katar ilk petrol ihracatını 1949 yılında yaptı. Katar, 1951 yılında petrol satışından sadece 4.2 milyon dolar gelir elde etti.¹¹ Günlük üretim kapasite artırımı ve petrol fiyatlarındaki yükselişle birlikte Katar'ın 1960 yılı petrol satışından geliri 55 milyon dolar, 1970 yılında 125 milyon dolar oldu. 1974 yılında yaşanan petrol krizi diğer petrol üreticileri gibi Katar'ında hazinesini doldurdu. 1974 yılında Katar 1.6 milyar dolarlık petrol geliri elde etti.¹² Petrol gelirleri ile Katar ekonomisi de büyüdü: 1970'de sadece 300 milyon dolar civarında olan Katar'ın Gayri Safi Milli Hasılası (GSMH), 1980'de 7.8 milyar dolara fırladı. 1980-1995 döneminde stabilize olan GSMH 5-8.1 milyar dolarlık bantta seyretti.

Petrol gelirleri ile aslında Katar modern dünyaya adımını atıyordu. İlk devlet okulunu ve hastanesini petrol gelirleriyle 1950'lerde açabilen Katar, takip eden on yıllar boyunca devlet okul sistemini ve sağlık sistemini geliştirirken, elektrik, su, asfalt yollar başta olmak üzere bütün altyapı sistemini sıfırdan kurdu. Kendi nüfusuna ancak 1950'lerde eğitim sunmaya başlayan Katar, söz konusu hizmetleri sunabilmek için 1950 ve 1960'lar boyunca özellikle Arap dünyasından kalifiye işgücü ithal etti. Sonuç olarak 1950'de sadece 25 bin civarlarında olan Katar nüfusu¹³, 1970 yılında 108 bin, 1980'de 221 bin ve 1995'te yarım milyona yükseldi.

Arap dünyasının Mısır, Suriye, Ürdün, Filistin, Yemen, Tunus, Fas gibi petrol yoksunu ülkelerinden gelip Katar'a yerleşen bir çok Arap ailesi zamanla vatandaşlık aldı ve daha da önemlisi geldikleri ülkelerdeki aileleri ile bağlarını da devam ettirdiler. Bu bağlantılar Katar'ın 2000'li yıllarda takip ettiği aktif dış politikasının yerel bilgi kaynaklarını oluşturdu. Katar'a özellikle 1950'lilerin ikinci yarısından başlayarak, 1960'lar boyunca yoğun bir şekilde göç eden önemli bir grup vardı: İhvan-ı Muslim veya Türkiye'de bilinen adı ile Müslüman Kardeşler.

Müslüman Kardeşler, Mısır'ın İsmailiye şehrinde 1928 yılında Hasan el Benna tarafından kuruldu. Kısa zamanda ülke çapında örgütlenip, yüzbinlerce üyeye ulaşan Müslüman Kardeşler, Mısır'daki İngiliz hâkimiyetine karşı mücadelede de etkin bir rol oynadı. Müslüman Kardeşlerin de desteklediği 'Hür Subaylar' cuntasının darbe ile Kral Faruk'u devirmesi ve Mısır'da yö-

¹¹ *Qatar Business and Investment Opportunities Yearbook*, International Business Publications, 2000, s.76

¹² M. F. Hassan, "Agricultural Development in a Petroleum-Based Economy: Qatar," *Economic Development and Cultural Change*, v.27, no.1, (Oct., 1978), s.147-48.

¹³ Farzaneh Roudi-Fahimi ve Mary Mederios Kent, "Challenges and Opportunities –the Population of the Middle East and North Africa," *Population Bulletin*, vol.62, no.2, (June, 2007), s.5.

netimi eline alması önemli bir dönüm noktası oldu. Bütün sivil ve siyasi oluşumlar yasaklanırken, Müslüman Kardeşler faaliyetlerini devam ettirdi. Fakat bu uzun sürmedi. Müslüman Kardeşler mensubu Muhammed Abdullatif 26 Ekim 1954 günü Mısır'ın popüler lideri Cemal Abdünasır'a başarısız bir suikast düzenledi. Süikastı fırsat bilen Nasır, takip eden günlerde bütün hışmı ile Müslüman Kardeşlerin üzerine gitti. Binlerce Müslüman Kardeşler mensubu hapse atıldı, onbinlercesi ülkeyi terketti.

Mısır'ı terkeden Müslüman Kardeşler'in bir bölümü Katar'a gitti. Katar ve diğer Körfez devletleri Müslüman Kardeşleri özellikle tercih ettiler. Körfezin yönetici aileleri için Cemal Abdünnasır'ın cumhuriyetçi ve pan-Arap ideolojisine karşı, Müslüman Kardeşlerin İslami ve ümmet-merkezli söylemi daha az sorunlu gözükmüş olsa gerek. Eğitim sistemlerini kurmak için kalifiye öğretmen ve yönetici ihtiyacı çeken Katar ve diğer körfez ülkeleri gönül rızası ile eğitim teşkilatlarını Müslüman Kardeşler üyelerine teslim etmiş oldular. Bu alanda en ünlü örnek kuşkusuz Yusuf el Karadavi'dir. 1926'da Mısır'da doğan bu ünlü Müslüman Kardeşler üyesi Mısır'da dini eğitimini El Ezher'de tamamladıktan sonra, 1962 yılında Katar'a yerleşmiş, lise-dengi Dini Enstitü'nün yıllarca müdürlüğünü yaptıktan sonra 1977'de Katar Üniversitesi bünyesinde Şeriat ve İslami İlimler fakültesini kurdu. 1990 yılına kadar bu fakültenin dekanlığını yapan El Karadavi, daha sonra yine Katar Üniversitesi'nde Siret ve Sünnet Araştırma Enstitüsünü kurup, müdürlüğünü yaptı.¹⁴

Katar'ın ve bütün Körfez'in tarihinde dönüm noktası ise 1971 yılının son aylarında İngiltere'nin Körfez'den tamamen çekilmesi ile Katar'ın ve diğer emirliklerin tam bağımsızlıklarını almaları oldu.¹⁵ 1968 yılının Ocak ayında açıklanan çekilme kararını Körfez'de sadece Suudi Arabistan ve İran memnuniyetle karşıladı. Suudi Arabistan'ın Katar, Abu Dabi ve Umman'ın topraklarında, İran'ın Bahreyn, Şarja ve Ras el Hayma'nın adaları üzerine hak iddiaları vardı. Katar, Abu Dabi ve Dubai, İngiltere'nin körfezdeki askeri masraflarını karşılama teklifi yaptı. 1961'de bağımsız olan Kuveyt de, İngiltere'ye askeri masraflarını karşılanmak amaçlı finansal yardım teklif etti.¹⁶ Ancak bu teklif bir işe yaramadı ve İngiltere söz konusu çekilmeyi 1971 yılının son aylarında tamamladı.

Katar, İngiltere'den tam bağımsızlığını 3 Eylül 1971'de kazandı ve aynı ay Birleşmiş Milletler'deki yerini aldı.¹⁷ Kendini süper güçlerin hakim oldu-

¹⁴ Yusuf el Karadavi'nin hayatı ile alakalı olarak, Jakob Skaovgaard-Peterson ve Bettina Graf, *Global Mufti: The Phenomenon of Yusuf al Qaradawi*, Hurst & Co, 2009. Yusuf el Karadavi'nin üç ciltlik Arapça otobiyografisi de vardır.

¹⁵ Umman 1964 yılında, Kuveyt ise 1961 yılında bağımsız oldular.

¹⁶ Konu ile alakalı bakınız, Onley, *Britain and the Gulf Shaikhdoms*.

¹⁷ Katar, 2007 yılında Bağımsızlık Gününü 18 Aralık olarak değiştirdi. Katar resmi tarih yazımına göre, Casim bin Muhammed al Sani 18 Aralık 1878 günü Katar'ın emiri oldu ve bu olay Katarlıların birlik ve beraberliğinin önemli bir ispatı idi. "December 18 is declared a national day," Gulf Times, 22 Haziran 2007.

ğu Soğuk Savaş'ın tam ortasında bulan Katar, körfezin iki dev ABD müttefiki, İran ve Suudi Arabistan'ın arkasına takılıp ABD-Batı cephesinde yer aldı. Katar'ın aslında fazla da bir seçeneği yoktu. Zira, diğer Körfez ülkeleri ile birlikte petrol ihracatının hemen hemen tamamını Batı ülkelerine yapıyorlardı. Sovyetler Birliği'nin Arap dünyasındaki müttefikleri, Mısır ve Suriye gibi Arap dünyasının büyük başları, ile özellikle 1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca yaşanan ideolojik savaş Körfez ülkelerini doğal olarak Sovyetler Birliği'nden uzaklaştırıyordu. Son olarak, Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği devrimci, halkçı ve eşitlikçi ideolojisi, iktisadi kalkınmasını ve altyapı inşasını büyük oranda civar bölgelerden ucuz işgücü ile sürdürebilen diğer monarşik Körfez ülkeleri gibi Katar için de hiç cazip değildi.

1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ve İran'daki İslami Devrim körfezdeki İngiltere-sonrası dönemin ilk yıllarındaki yalancı istikrarı bir anda bozmuştu. Özellikle, Amerika-destekli İran Şah'ını deviren Ayetullah Ruhullah Humeyni liderliğindeki İslam Devrimi Katar dahil, bütün körfez ülkelerini tehdit ediyordu. Humeyni Irak'tan Umman'a bütün Şii liderlerine isyana çağırıyor ve bölgede de Humeyni'nin isyan çağrısına cevap niteliğinde kıpırdanmalar oluyordu. Mesela, Suudi Arabistan'da 1979 Kasım'ında büyük bir Şii ayaklanması oldu. Bu ayaklanmayı Suudi devleti güç kullanarak bastırabildi.¹⁸

Körfez'le aynı dertten muzdarip Irak'ın 1980 yılında İran'a saldırması körfezin sularını daha da ısıttı. Bu gittikçe tehlikeli hale gelen coğrafyada Katar¹⁹ ve diğer körfez emirlikleri Suudi Arabistan'ın liderliği altında güvenlik işbirliği için önemli bir adım attılar. Körfez'in altı Arap ülkesi, Kuveyt, Suudi Arabistan, Bahreyn, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri ve Umman 1981 yılı Mayıs ayında Körfez İşbirliği Teşkilatı'nı kurdu. 1980'ler boyunca Irak-İran Savaşı ve Sovyetler Birliği'nin Afganistan İşgali Körfez Araplarını birliklerini daha güçlendirmek için itici bir güç oldu. 1982'de Bahreyn'e, 1983'te Umman'a askeri tesislerini modernleştirme amaçlı verilen finansal desteğe ek olarak, 1984'te 10,000 kişilik ortak bir askeri güç, Yarımada'nın Zırhı (Dir' Al Jazeera), kuruldu.²⁰

İran'la savaşı boyunca Irak'a milyarlarca dolar finansal yardımda bulunan Körfez Arapları için, Irak'ın Kuveyt'i işgali her anlamda şok edici oldu. Özellikle işgal karşısında sergiledikleri acizlik ve şaşkınlıkla ABD'yi yardıma

¹⁸ Konu ile alakalı bakınız. Toby Craig Jones, "Rebellion on the Saudi Periphery: Modernity, Marginalization and the Shi'a Uprising of 1979," *International Journal of Middle East Studies*, v.38, no.2, 2006: 213-233.

¹⁹ Katar'ın 1992 yılında asker sayısı sadece 7,500'dü. Katar'ın 64 tane tankı, 18 tane savaş uçağı, 20 tane helikopteri vardı. Aynı yıl Suudi Arabistan'ın asker sayısı 102,000'di. Suudi Arabistan'ın 935 tankı, 293 savaş uçağı, 11 helikopteri, 8 savaş gemisi vardı. Hassan Hamdan Al-Alkim, *The GCC States in an Unstable World*, Saqi Books, 1994, s.71

²⁰ age, s.79.

çağırın Körfez Arapları çok ağır bir fatura ödedi.²¹ Bu yüklü faturanın ekonomik, siyasi, sosyal ve çevresel boyutlarını bir kenara bırakırsak, işgalin en kesin neticesi, Amerika Birleşik Devletleri'nin Körfez'in yeni koruyucu gücü olarak ortaya çıkması idi. İşgalin hemen ardından ABD, Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) hariç, bütün Körfez Arap ülkeleri ile güvenlik anlaşması imzaladı. Takip eden yıllarda ise Körfez Arapları milyarlarca dolarlık silah alımı yaptı. Mesela, 1992-1994 döneminde, dünya silah ithalatının yaklaşık yüzde 30'u Körfez ülkeleri tarafından yapıldı.²²

Körfez Araplarını daha güçlü bir birlikteliğe iten bu ortam aynı zamanda tarafları bazı tarihi sorunlarını daha barışçıl yöntemlerle çözmeleri konusunda teşvik edici oldu. Bu sorunlardan en önemlisi Körfez Arap Devletleri arasındaki sınır anlaşmazlıklarıydı. Özellikle Suudi Arabistan-Katar, Suudi Arabistan-BAE, Suudi Arabistan-Bahreyn, Umman-BAE, ve Bahreyn-Katar arasındaki sınır anlaşmazlıkları ikili ve çoklu ilişkileri acılaştırabilecek boyutlardaydı. Fakat gittikçe artan güvenlik tehditleri karşısında Körfez Arapları arasındaki sınır anlaşmazlıklarını çözme konusunda önemli mesafe katettiler.²³

1950'li yıllarla başlayan süreçte, Katar petrol-bağımlı siyasi ve iktisadi gelişme ile aslında iki önemli (yumuşak) güç kaynağını devşiriyordu: Para ve Arap dünyasına yayılan yerel bağlantılar. Fakat, 1995 yılına kadar bu iki güç kaynağı büyük oranda atıl olarak kaldı. Katar'ın dış politika aktivizmi için iki önemli kaynağa daha ihtiyacı vardı: cesaret ve stratejik vizyon.²⁴ Bu ikisini de 27 Haziran 1995 yılında Emir olan Şeyh Hamad bin Halife el Sani sağladı. Katar'ı dünya siyaset haritasına üst üste attığı adımlarla Şeyh Hamad ve sorumluluk verdiği takımı taşıdı.

Katar'ın Dış Politika Aktivizmi Şeyh Hamad

Hamad bin Halifa el Sani 1952 yılında Doha'da dünyaya geldi. Babası geleceğin Katar Emiri Halifa bin Hamad el Sani, annesi ise adını bilmediğimiz Katar'ın diğer bir güçlü ailesi el Atiyye ailesindendi. 1932 yılında doğan baba Halifa bin Hamad, 1960 yılında amcasının oğlu Katar Emiri Ahmed bin Ali'nin

²¹ Suudi Arabistan, Kuveyt ve BAE'nin Çöl Fırtınası Operasyonuna yaklaşık 37 milyar dolarlık yardım yaptı. Age. s.131. Düşen petrol fiyatları, Irak-İran Savaşı'ndan Afgan cihadına, Çöl Fırtınası operasyonuna yapılan maddi katkılar neticesinde, 1990'ların başında petrol zengini Körfez ülkeleri artık dış borcu olan ülkelere haline geldi. 1991 yılında Körfez Arap ülkelerinin dış borcu 56.8 milyar, Katar'ın ise 1.2 milyar dolardı. Age, s.65.

²² F. Gregory Gause, "Arms Supplies and Military Spending in the Gulf," *Middle East Report* 204, v.27, (Fall, 1997)

²³ Konu ile alakalı olarak bakınız, J. E. Peterson, "Sovereignty and Boundaries in the Gulf States," Mehran Kamrava, ed. *International Politics of the Persian Gulf*, Syracuse University Press, 2011, içinde.

²⁴ Stratejik vizyonun özellikle Katar gibi küçük ülkeler için daha önemli olduğunu düşünüyorum. Ahmet Davutoğlu ise daha genel bir iddia da bulunur. Bakınız Ahmet Davutoğlu, *Stratejik Derinlik: Türkiye'nin Uluslararası Konumu*, Küre Yayınları, 2001.

veliahtı olarak atandı. 1957 yılından itibaren başlayarak sırasıyla Eğitim, Maliye, Petrol ve Dışişleri Bakanlıkları yaptı. 1970 yılından itibaren başbakanlık koltuğunda oturan Halife bin Hamad, Emir Ahmed bin Ali'yi 1972'nin Şubat ayında devirerek Emir oldu. Zamanının çoğunu yurtdışında geçiren Ahmed bin Ali, Katar'ın bağımsızlık ilanı sırasında bile Katar'a gelmemiş, İran'da av partisine katılmayı tercih etmişti.

Babasının konumunu her geçen gün sağlamlaştırdığı bu dönemde, Hamad bin Halife Katar'da başladığı eğitimini İngiltere'deki Sandhurst Askeri Akademisi'nde devam ettirdi. Askeri akademiden 1971 yılında mezun olur olmaz Yarbay rütbesi ile Katar Ordusunda görev yapmaya başlayan Hamad bin Halife, 1972 yılında ise tümgeneral rütbesiyle Genelkurmay Başkanı oldu. 1977'de Veliaht olarak atanan Hamad bin Halife, 1977'de Savunma Bakanlığını da üstlendi. 1995 yılına kadar hem Genel Kurmay Başkanı hem de Savunma Bakanı olarak görev yapan Hamad bin Halife, 1995 yılının Haziran ayında babası Halife bin Hamad'ı kansız bir darbe ile devirerek emir oldu.

Darbe yaptığında sadece 43 yaşında olan Şeyh Hamad, Körfez liderleri arasında en genciydi. Aynı tarihte Suudi Kralı Fahd bin Abdülaziz 72, Bahreyn Emiri İsa bin Salman 62, Kuveyt Emiri Cabir el Ahmed 69, Umman Sultanı Kabus bin Said 55, BAE Başkanı ve Abu Dabi Emiri Zayed bin Sultan ise 77 yaşındaydı. Şeyh Hamad'ın darbesi tehlikeli bir süreci başlatabilir, neticede bu yaşlı liderler daha genç aile üyeleri tarafından devrilebilirlerdi. Şeyh Hamad'ın darbesi, baba Halife ile Sovyetler işgali ile başlayan zorlu dönemi birlikte geçiren bu liderler için kabul edilemezdi. Halife bin Hamad da kolay pes etmedi.

Bir önceki Emir Ahmed bin Ali gibi hayatının çoğunu yurtdışında geçirmeye başlayan ve günlük işleri oğlu Hamad'a devreden, Halife bin Hamad darbe olduğunda İsviçre'de tatildeydi. Halife bin Hamad'ın sadece Körfez ülkelerinde değil, Katar içinde de önemli bir destekçi kitlesi vardı. Oğlunu evlatlıktan reddeden Halife bin Hamad darbeyi takip eden dönemde Körfez ülkelerinde dolaştı ve oğluna karşı propaganda yaptı. 14 Şubat 1996 günü açığa çıkarılan başarısız bir darbe girişimine de adı karıştı.²⁵

Katar, Bahreyn, Suudi Arabistan ve Abu Dabi'yi karşı-darbeye katkıda bulunmakla suçladı. Körfez dış politikası da böylece yeni bir döneme girmiş oldu. Katar, tam da Suudi Arabistan'ın İran ve Irak karşısında liderliğinin pekiştiği bu dönemde gruptan ayrıldı ve kendi yolunu çizdi. Liderinin hem içten hemde dıştan gelebilecek tehditlere karşı sürdürdüğü ayakta kalma mücadelesi Katar'ın takip eden yıllardaki dış politikasını da önemli oranda etkiledi.

Şeyh Hamad'ın Katar'ı sadece Körfez ülkelerinden değil, bütün Arap ülkelerinden farklılaştıracak en önemli stratejik adımı da karşı darbenin ardın-

²⁵ "Qatar Politics:Coup plotters sentenced," *The Economist*, Country Briefing from the Economist Intelligence Unit, 6 Temmuz 2001.

dan geldi.²⁶ 1996 yılının ortalarında Şeyh Hamad, Körfez Ülkelerinin sansür bakanlığı olarak işleyen, Bilgi Bakanlığı'nı da kaldırdı ve 140 milyon dolarlık finansal katkı ile uluslararası haber kanalı El Cezire'yi kurdu. El Cezire'nin kurucu kadrosu ise BBC Arapça'dan devşirildi. Uluslararası haber yayıncılığında tecrübeli ve işini iyi yapan bir kadro böylece Arap dünyasında nadir görünen bir devlet desteğine kavuştu.

Katar devletinin El Cezire'ye sadece işini yapması fırsatı vermesi yetti. Arap ülkelerindeki hemen hemen bütün devlet ve rejim destekli otorite kaynakları El Cezire'nin sunduğu forumlarda eleştirilebilir, karşı çıkılabilir, hataları düzeltilebilir hale geldi. Doğal olarak El Cezire özellikle Arap dünyasının muhaliflerini Doha'ya çekmeye başladı ve daha da önemlisi kendi bünyesinde iş fırsatları sundu. Arap dünyasına yayılan muhabir ağında da benzer bir işe alım süreci ile El Cezire'yi Arap dünyasının muhaliflerinin sesi haline geldi.

Katı bir basın kontrolü ile muhalifleri sadece kendi topraklarında değil, nadir görünen bir Arap dayanışmasıyla diğer Arap ülkelerinde de susturabilen rejimler, El Cezire'nin yayınları karşısında da sessiz kalmadılar. Arap dünyası boyunca Katar Dışişleri Bakanlığı El Cezire'ye yönetilen eleştirilerin odağı haline geldi. Bir iddiaya göre kuruluşunun ilk üç buçuk yılı boyunca, Katar dış işleri yetkilileri El Cezire'nin yayınlarından ötürü 400 civarında resmi şikayet aldı. Irak'tan, Tunus'a, Suudi Arabistan'dan Lübnan'a Arap rejimleri El Cezire'yi hedef alan açıklamalar yaptı. Suudi Arabistan'dan Libya'ya, Mısır'dan Cezayir'e bir çok ülke bazı yayınlardan ötürü elçilerini bile geri çekti.

El Cezire, diğer körfez liderleri ile arası zaten soğuk olan Şeyh Hamad'ın kısa bir süre içinde bütün Arap liderleri ile arasını bozmuş oldu. Yıllar sonra Financial Times'a verdiği bir röportajda, Şeyh Hamad, El Cezire'nin yayınları yüzünden bir çok Arap liderinin onunla konuşmadığını itiraf edecekti. Şeyh Hamad gururla eklemeyi de unutmuyacaktı: "artık fikrimi değiştirmeyeceğimi anlamaları iyi bir şey."²⁷

Şeyh Hamad, El Cezire ile Arap liderleriyle ilişkilerini riske atarken, daha geniş bir coğrafya ile yapıcı ve pozitif iletişim kanalları kurmak için büyük bir enerji ile çalıştı.²⁸ Sadece Katar Emiri'nin yaptığı yurt dışı gezilere

²⁶ El Cezire ile alakalı olarak bir çok çalışma mevcut. Bu makalede ben üç kaynaktan ve kendi gözlemlerimden faydalandım. Norbert Wildermuth, "Defining the 'Al Jazeera Effect': American Public Diplomacy at a Crossroad," *In Medias Res*, v.1, no.2, (February, 2005); Gary C. Gambill, "Qatar's Al-Jazeera TV: the Power of Free Speech," *Middle East Intelligence Bulletin*, v.2, no.5, (June, 2000). http://www.meforum.org/meib/articles/0006_me2.htm (Son Erişim tarihi: 12 Eylül 2012); Dale F. Eickelman, "Kings and People: Information and Authority in Oman, Qatar, and the Persian Gulf," içinde Joseph A. Kechichian, ed., *Iran, Iraq and the Arab Gulf States*, Palgrave, 2001.

²⁷ "Interview transcript: Qatar's Sheikh Hamad," *Financial Times*, 24 Ekim 2010. <http://www.ft.com/cms/s/0/9163abca-df97-11df-bed9-00144feabdc0.html#axzz26HJPvIEO> (Son erişim: 13 Eylül 2012)

²⁸ Katar'ın bu yöndeki teşebbüsleri 'isim yapma' gayreti olarak da tarif edilmektedir. Örnek bir

üstün körü bir bakış bile Katar'ın kurmaya çalıştığı global ilişkiler ağının genişliğini anlamaya yeter.²⁹ Üstelik bu ziyaretler sadece diplomatik olarak kalmadı: Katar, Afrika'dan, Latin Amerika'ya, Kuzey Amerika ve Avrupa'dan Uzak Doğu'ya bir çok ülke ile düzinelerce ticaret anlaşması imzaladı. Şeyh Hamad'ın liderliği altında örülen bu global ağın gelişimi Katar Havayollarının gelişiminde takip edilebilir. 1994 yılında kurulan Havayolları, 2012 yılı eylül ayı sonu itibariyle bünyesinde 14,000 kişiyi çalıştırmakta, 111 uçakla 118 noktaya uçmaktadır.³⁰

Hemen hemen her kıtadan ülkelerle geliştirilen bu genel ekonomik ilişkilerin yanında, Katar, Şeyh Hamad'ın liderliğinde, daha stratejik ve jeopolitik öneme haiz ilişkiler de geliştirdi. Katar özellikle iki ülke ile ilişkilerine daha büyük önem verdi.³¹ Bu ülkelerden biri İran'dı. Suudi Arabistan liderliğinde Körfez-İran ilişkilerinin gittikçe gerginleştiği bir dönemde, Katar Emiri Şeyh Hamad İran'la ilişkilerin iyileştirilmesi gerektiğini savundu ve bunun için de oldukça cesur adımlar attı. İran'da dış ilişkilerde ılımlaşmayı savunan Muhammed Hatemi'nin başkan olması da Katar'ın yolunu açtı. Şeyh Hamad, bildiği kadarıyla, ilk resmi ziyaretini İran'a 2000 yılının temmuz ayında yaptı. Şeyh Hamad takip eden 12 yıl boyunca İran'a yedi ziyaret daha yaptı.³² 2006-2007 döneminde Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi geçici üye olan Katar İran'a uygulanacak ekonomik yaptırımlara 'hayır' diyen tek üye oldu. Daha sonraki iki yaptırım oylamasında 'Evet' oyu kullansa da, Katar'ın İran'la ilişkileri kötüye gitmedi. Şeyh Hamad 2007 Aralık ayında bir adım daha atarak, Doha'da yapılacak Körfez İşbirliği Teşkilatı toplantısına İran Cumhurbaşkanı Mahmud Ahmedinejad'ı da davet etti. 2009 Temmuz'unda İran Meclis Başkanı Ali Larijani'nin ziyaretinde Şeyh Hamad, İran'ın Araplar ve Filistinlilerin her zaman arkasında durduğunu söyledi ve ekledi: "İran bizim her zaman dostumuzdur ve hiçbir kötü niyetli kişiye aramızda sorun çıkarması için müsaade etmeyeceğiz."³³

çalışma olarak, J. E. Peterson, "Qatar and the World: Branding for a Micro-State," *The Middle East Journal*, v.60, no.4, (Sonbahar, 2006), s.732-748.

²⁹ Katar'ın Emiri'nin 2000'in başından itibaren yaptığı ziyaretlerin listesi için http://www.diwan.gov.qa/english/main_page_english.htm (Son Erişim: 13 Eylül 2012).

³⁰ "Qatar Airways Fact Sheet," <http://www.qatarairways.com/iwov-resources/temp-docs/press-kit/Qatar%20Airways%20Fact%20Sheet.pdf>

³¹ Bu iki ülkeye İsrail'de eklenebilir. Katar, 1996 yılında İsrail'in Doha'da ticaret ofisi açmasına izin verdi ve 2007 yılında yine Doha'da toplanan Ortadoğu ve Kuzey Afrika Ekonomik İşbirliği Konferansına davet etti.. Bu ofis 2009 yılına kadar açık kalmasına rağmen, ikili ilişkiler doğal olarak belli bir seviyenin ötesine geçmedi. 2000li yıllar boyunca Ortadoğu coğrafyasında daha aktif bir rol oynayan Türkiye ile de Katar sıcak ilişkiler geliştirdi. Bu konu ile alaka bakınız, Birol Baskan, "Turkey-GCC Relations: Is there a future?" *Insight Turkey*, v.13, no.1, (Ocak-Mart, 2011), s.

³² Şeyh Hamad'ın yaptığı ziyaretlerin listesi için http://www.diwan.gov.qa/english/main_page_english.htm (Son Erişim: 13 Eylül 2012)

³³ Ariel Farrar-Wellman, "Qatar-Iran Foreign Relations," American Enterprise Institute Iran

Katar'ın ilişkilerini geliştirmeye en çok önem verdiği ülke ise şüphesiz Amerika Birleşik Devletleri idi. Katar, ilk önce Irak'a karşı ABD'nin liderliğini yaptığı koalisyon kuvvetlerine katıldı. Daha sonra 1992'nin haziranında ABD ile güvenlik anlaşması imzaladı. Şeyh Hamad 1996'da 1 milyar doların üzerinde bir harcama yaparak El Udeyd hava üssünü kurdu. Halbuki Katar'ın hava kuvvetlerinin büyüklüğü 1992'de sadece 800 asker civarındaydı. Katar'ın bu kadar büyük bir havaüsüne ihtiyacı yoktu. 2003 yılında Suudi Arabistan'dan askerlerini çeken ABD, Merkez Komuta (CENTCOM) merkezini³⁴ Katar'daki el Ubeid üssüne taşıdı. Katar'da ikinci bir askeri üs daha kuran ABD, 11 Eylül sonrası dönemdeki Afganistan ve Irak işgallerini CENTCOM'dan idare etti.

Bu iki kritik askeri üsle ABD için daha çok önem kazanan Katar, ABD ile ilişkilerini daha da derinleştirmek için ilerleyen yıllarda stratejik bazı adımlar da atmıştır. Bunların en önemlisi hiç kuşkusuz eğitim alanında yapılan milyarlarca dolarlık yapılan yatırımlardır. 1995 yılında Şeyh Hamad bin Halife tarafından kurulan Katar Vakfı (Qatar Foundation) bu yatırımları yöneten şemsiye kuruluş olarak karşımıza çıkmaktadır. Şeyh Hamad'ın eşi, Şeyha Moza bint Nasser el Misned tarafından yönetilen vakıf, dünyanın önde gelen üniversitelerini bünyesinde barındırıyor. İlk olarak 1998 yılında Virginia Commonwealth Üniversitesi'nin Güzel Sanatlar Okulu'na Katar'da kampüs açarak işe başlayan Katar Vakfı, takip eden 14 yıl içinde de Cornell Üniversitesi, Texas A&M Üniversitesi, Carnegie Mellon Üniversitesi, Georgetown Üniversitesi ve Northwestern Üniversitesi gibi Amerika'nın önde gelen üniversiteleri içinde en iyi oldukları programlarda kampüs açtı. Katar ayrıca ABD'nin önde gelen iki düşünce kuruluşuna da Doha'da ofis açtı. 2003 yılında RAND-Qatar ve 2008 yılında ise Brookings-Doha faaliyetlerine başladı. RAND-Qatar, anaokulu sınıfından üniversiteye her seviyede eğitim kurumlarının reformu projesini de yürütmektedir.³⁵

Kısaca Şeyh Hamad, emirliği üzerine aldığı anda hem iç hem de dış tehdit altında gücünü sağlamlaştırma durumundaydı. Bu güvensiz ortamda Arap dünyasının muhalifleri ve daha geniş bir coğrafya ile kurulan siyasi, ekonomik ve kültürel bağlar Katar'ı 10 yıl içinde tanınmayacak kadar değiştirdi. Şeyh Hamad liderliğinde yürütülen dış politika aktivizmi Emir'in siyasi geleceğini sağlamlaştırma girişimlerinin doğal bir neticesidir. Diğer bir ifade ile, Katar'ın

Tracker, (23 Şubat, 2010), <http://www.irantracker.org/foreign-relations/qatar-iran-foreign-relations> (son erişim tarihi 4 Ekim 4 2010).

³⁴ ABD, dünyayı 10 farklı askeri bölgeye ayırmıştır. CENTCOM'un sorumluluk alanı Afganistan, Bahreyn, Mısır, İran, Irak, Ürdün, Kazakistan, Kuveyt, Kırgızistan, Lübnan, Umman, Pakistan, Katar, Suudi Arabistan, Suriye, Tacikistan, Türkmenistan, BAE, Üzbekistan ve Yemen ülkelerini içermektedir. <http://www.centcom.mil/about-u-s-central-command-centcom> (Son erişim tarihi 14 Eylül 2012).

³⁵ Bu ve benzeri girişimlerin daha geniş ve detaylı bir tartışması için, J. E. Peterson, "Qatar and the Word: Branding for a Micro-State."

dış politika aktivizmine ilk itici gücü, Şeyh Hamad'ın iç ve dış rakiplerine karşı daha geniş bir koalisyon kurma isteği verdi.

Bu faktörün Katar'ın dış politikasını ne kadar süre daha ittiğini tespit etmek çok zordur. 1999 yılında Bahreyn'de, 2004 yılında Abu Dabi'de ve 2006 yılında Dubai ve Kuveyt'de en tepe mevkide değişiklikler oldu ve yeni nesil idareciler başa geçti. Değişen bölgesel ve uluslararası koşulların da etkisiyle Körfez ülkeleri arasındaki tatsız atmosfer zamanla düzeldi. İlişkilerde tatsızlık en uzun Katar ve Suudi Arabistan arasında sürdü. 2005 yılında Abdullah bin Abdülaziz'in Kral olması bile durumu değiştirmede. Bu son ilişki de Arap Baharı'nın yarattığı ortamda düzeldi ve özellikle Suriye konusunda tam bir işbirliğine dönüştü.

Şeyh Hamad'ın konumu iç politikada da sağlamlaştı. Emir'e karşı, özellikle kendi ailesi içinde halen daha muhalefet kıpırdanmaları olduğunu söylemek mümkündür.³⁶ Fakat, kurduğu cömert dağıtım mekanizması, her geçen gün daha iyiye giden kamu hizmetleri, Katar milliyetçisi ve oldukça halkçı sayılabilecek söylemi, milyarlarca dolarlık sağlık, eğitim ve diğer altyapı yatırımları ile Şeyh Hamad'ın Katar halkının büyük çoğunluğunun samimi sevgisini kazandığını gözlemek mümkündür. Şeyh Hamad'ın, veliaht Şeyh Tamim bin Hamad'ın veya diğer bakanların özellikle özel günlerde yetimler, din adamları ve toplumun diğer kesimleri ile birlikte olmaya özel gayret göstermeleri ve bunu yaparken bir güvenlik ordusu gözetiminde yapmamaları, Katar'ı rejimlerle halkların gittikçe uzaklaştığı Arap dünyasında bambaşka bir konuma sokmaktadır. Arap Baharı sürecinde Katar'da küçük çaplı tek bir protesto gösterisinin bile yapılmamış olması sadece güvenlik tedbirleri ile açıklanamaz.

İnanılmaz hızlı bir değişimin hemen ortasında, Şeyh Hamad kendisi ve ailesinin muhafazakar halkın dini ve kabilesel değerlerine de saygılı davranmasını sağlamış, sadece Katar'da değil, bütün İslam dünyasından din alimlerinin de saygılarını kazanmış görünüyor. Şeyh Hamad'ın kendi yaptırdığı Katar'ın en büyük camisine, İmam Şeyh Muhammed bin Abdülvahhab³⁷ ismini vermesi

³⁶ Bu muhalefetle alakalı söylentiler arada sırada özellikle bölge medyasında dile getirilmektedir. En son iddiaya göre aralarında 16 el Sani ailesi mensubunun olduğu 66 kişilik bir grup, Şeyh Hamad'ın emirliğini tanımadıklarını açıkladı. Grup ayrıca Şeyh Hamad'ın sürgündeki başka anneden abisi, Abdülaziz bin Halife el Sani'nin emirliğini tanıdıklarını da ekledi. Konu ile alakalı bir örnek haber, <http://www.ennaharonline.com/en/international/5904.html> (Son erişim 14 Eylül 2012).

³⁷ Muhammed bin Abdülvahhab, 1703 yılında Arap yarımadasının Necid bölgesinde doğdu. Necid'in en önemli din adamı yetiştiren ailesi El Müşerref ailesine mensup, Muhammed bin Abdülvahhab babası, Uyayna kadısı'ndan ilk dini eğitimini aldıktan sonra Medine ve Basra'da çalışmalarını devam ettirdi. 1740 yılında Necid'e dönen Muhammed bin Abdülvahhab'ın Allah'ın Birliği üzerine geliştirdiği tezi ile Vahhabilik hareketini başlattı. Selef döneminden itibaren Müslümanlar İslam'ın Allah'ın birliği mesajından uzaklaştılar ve şirk içerisine düştüler. 1744'te Necid'teki Dir'iye kasabası emiri Muhammed bin Saud ile bir anlaşma yapan ibn Abdülvahhab,

bu bağlamda not edilmesi gereken önemli bir anekdottur. Arap dünyasının en etkin din adamlarından Şeyh Yusuf el Karadavi'nin Doha'da ikamet etmesi, Katar vatandaşı olması, kritik konularda Şeyh Hamad'ın iç ve dış politikasına destek olması veya en azından sessiz kalması Şeyh Hamad'ın bu konuda işini oldukça kolaylaştırmaktadır. Özellikle hayati dış politika konularında, ki Arap Baharı süreci bunun en çarpıcı örneklerini vermiştir, iki Şeyh hemen hemen hiç ayrı düşmemiştir.

Doğal Gaz

İç ve dış tehditler başlangıçta itici bir güç olmuş olsa da, Katar'ın dış politika aktivizmini sürdürmesi için yeterli değildi. Daha başka bir faktörün sürece dahil olmuş olması ve Katar'ın dış politika dinamizminin devamına katkıda bulunmuş olması gerekir. Bu faktör 'doğal gaz'dır. Katar'ın 1950'den beri petrol-kaynaklı bir zenginleşme yaşadığını belirtmiştik. Katar ayrıca Rusya ve İran'dan sonra dünyanın en büyük üçüncü doğal gaz rezervlerine sahiptir. 2010 yılı verilerine göre, Rusya'nın doğal gaz rezervi 44.8 trilyon metre küp, İran'ın 29.6 trilyon metre küp iken, Katar'ın 25.3 trilyon metre küptür.³⁸

Katar, sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatını ilk 1997 yılında yaptı. Büyük bütçelerle gaz üretimine yatırım yapan Katar, zamanla sadece üretimini artırmakla kalmadı, her geçen yıl ihracatını ve doğal gaz piyasasındaki payını artırdı. 15 yıl içinde dünyanın en büyük sıvılaştırılmış doğal gaz ihracatçısı olmasında ülke ülke gezen Şeyh Hamad ve ekibinin gayretleri ve girişimcilikleri önemli rol oynamıştır. Katar'ın uluslararası politik ve diplomatik ilişkileri ile global ekonomik ağına doğal gaz ihracatçısı olarak girmesi paralel olmuştur. Bunu KatarGas'ın ortaklık yapısında görmek mümkündür. KatarGas'ın en büyük ortağı Katar Petrol'dür. Diğer ortakları ise, dünyanın dev enerji şirketleri, Fransız Total, Amerikan ExxonMobil ve ConocoPhillips, Japon Mitsui ve Marubeni, ve Hollandalı Shell'dir. Doğal gaz, Katar'ı petrolle gelen zenginliğin çok ötesine taşıdı.³⁹ Katar'ın bu inanılmaz hızlı zenginleşmesini Gayri Safi Milli Hasıla'sının gelişmesinden takip etmek mümkündür. 1995 yılında Katar'ın GSMH'i 8.1 milyar dolardı, ki bu rakam 1980'in GSMH'inden sadece 308 milyon dolar fazladır. 2000 yılında Katar'ın GSMH'i 17.7 milyar dolara fırladı. 2011 yılında ise Katar'ın GSMH'i 172.9 milyar dolar oldu.

böylece birinci Vahhabi-Suudi devletini kurulmasına öncülük etmiştir. İbn Abdülvahhab 1793'te Dir'iye de vefat etmiştir. Muhammed ibn Abdülvahhab'ın görüşlerinin daha geniş bir tartışması için, Natana J. DeLong-Bas, *Wahhabi İslam: From Revival and Reform to Global Jihad*, I. B. Tauris, 2004.

³⁸ Türkiye Petrolleri A.O. Genel Müdürlüğü, "2010 Yılı Ham Petrol ve Doğal Gaz Sektör Raporu," (Ağustos 2011), s.10. http://www.tpao.gov.tr/tpfiles/userfiles/files/sectorraporu_2010.pdf (Son erişim tarihi 15 Eylül 2012)

³⁹ Katar'ın Doğal Gaz üretimi ile alakalı ABD'nin Enerji Bilgi İdaresi'nin (U.S Energy Information Administration) Katar'la alakalı ülke raporundan faydalandım. Bakınız <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=QA> (Son Erişim 15 Eylül 2012).

Table 2/ Katar İstatistikleri

	Nufus (1000)	GSMH (1,000\$)
1970	108	301,791
1980	221	7,829,094
1990	473	7,360,439
1995	501	8.137.911
2000	590	17,759,889
2010	1,758	127,332,413
2011	1,870	172,981,588

Kaynak: Dünya Bankası Veri Bankası.

Not: GSMH verileri cari fiyatlarıdır.

Şeyh Hamad'ın hem içeride hem dışarıda siyasi geleceğini güvence altına aldırarak girişimleri yapması bu inanılmaz zenginlik artışı ile mümkün oldu. Bu zenginlik Şeyh Hamad'ın kurduğu cömert dağıtım mekanizması ile en fakir Katarlının bile hayat standartlarını dünya ortalamasının çok üzerine çıkardı. Bu zenginliğin şehircilik planlamasına aktarılması ile Doha daha da yaşanılabilir bir şehir haline geldi. Doha'nın, daha geniş yolları, daha büyük alışveriş merkezleri, daha çok sayıda beş yıldızlı oteli, daha çeşitli dünya mutfağı, daha çeşitli kültürel aktiviteleri, daha iyi işleyen kurumları ve daha iyi oturmuş alt yapısı ile orta-uzun vadede Dubai ile yarışacağı bile iddia edilebilir.

Şeyh Hamad'ın Katar'ın bu zenginliğini dış politika dinamizmini desteklemek için harcaması da ilk anda görüldüğü kadar kaynakların çarçur edilmesi olarak görülmemelidir. İlk olarak, Katar'ın dış politika dinamizmi Katarlıların milliyetçi duygularını kabartmaktadır. Bunun önemini küçümsememek gerekir. Daha da önemlisi, bu dinamizm Katar'ın dış politikasının bir numaralı önceliği, güvenlik sorununa, katkıda bulunmaktadır. Güvenlik sorununu tekrar hatırlatmak gerekirse, Katar dünyanın en zengin doğal gaz kaynaklarının üzerinde otururken, bu zenginliği koruyacak askeri gücü 2000'li yıllar boyunca sadece 11,000 civarındadır. Doğal olarak, bu büyüklükteki bir ordu ile Katar'ın askeri gücü bölgede sadece Bahreyn'e denktir. BAE için caydırıcı bir güç olabilecekken, diğer büyük devletler için caydırıcı bir güç değildir. Dolayısıyla Katar'ın siyasi bağımsızlığı sadece süper bir gücün koruması ile mümkündür. İlk önce Osmanlı İmparatorluğu'ndan benzer bir hizmet alan Katar, daha sonra İngiltere'ye, en son ise ABD'ye yönelmiştir. Şeyh Hamad Katar'ın güvenliğine yönelik en büyük yatırımı ABD üssünü Katar'a getirerek yapmıştır. Daha geniş bir perspektiften bakıldığında ise, bahsettiğim dış politika dinamizminin Katar'ın güvenlik sorununa önemli katkıda bulunduğu görülebilir. Aktif bir dış politika ile, Şeyh Hamad Katar'ı global siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkiler ağının tam içine yerleştirmiştir. Bunun doğal neticesi olarak Katar'ın güvenliği ve istikrarı aslında dünyanın büyük ülkelerinin ve o ülkelerdeki bazı güçlü kesimlerinin menfaatinin bir parçası olmuştur.

Bunun yanında önemli bir noktanın daha altını da çizmek gerekir. Katar'ın giriştiği bir çok bölgesel ve uluslararası girişimlerinden, El Sani ailesi başta olmak üzere, Katar'ın güçlü aileleri birinci derecede menfaat temin etmektedirler. İnşaat'tan, lüks otel işletmeciliğine, lüks araba kiralama hizmetlerinden, lüks restaurant işletmeciliğine kadar Katar'ın hemen hemen her sektörünü elinde bulunduran bu aileler, özellikle Katar'ın düzenlediği büyük çaplı büyük organizasyonlardan önemli karlar elde etmektedirler. Katılımcılar 5 yıldızlı otellerde ağırlandırmakta, son derece lüks otomobillerle otellerinden organizasyonların yapıldıkları yere ulaşımını sağlanmakta ve Doha'nın en lüks restaurantlarından gıda ihtiyaçları karşılanmaktadır.

Benzer bir kaynak dağıtma süreci Katar'ın giriştiği arabuluculuk faaliyetleri içinde söz konusudur. Örneğin, Katar'ın arabuluculuk yaptığı Sudanlı taraflar arasındaki görüşmeler Doha'da yaklaşık 3 yıldan beri sürmektedir ve Katar devleti tarafından taraflar 5 yıldızlı otellerde ağırlandırmaktadır. İlk önce beş yıldızlı Sheraton'da aylarca ağırlandırmaları Sudanlı taraflar, daha sonra yine beş yıldızlı Retaj al Rayyan'a taşınmışlardır. Taraflar halen daha Retaj el Rayyan'da kalmaya devam etmektedirler. Katar devletinin kendi finanse ettiği uluslararası organizasyonlara ek olarak, ki bunların sayısı hiç de az değildir, el Cezire'den Doha Film Enstitüsü'ne, Arap Araştırma ve Politika Çalışmaları Merkezi'den Katar Vakfı'na, bütçeleri Katar devleti tarafından karşılanan bir çok devlet ve yarı-devlet kuruluşlarının konferansları Doha'nın beş yıldızlı otellerini boş bırakmamaktadır. Kısaca, Katar'ın dış politika dinamiğinin önemli bir parçası olan uluslararası organizasyonlarla aslında Katar'ın güçlü ailelerinin aralarında olduğu otel sahiplerine, araba kiralama şirketlerine ve lüks restaurant sahiplerine doğrudan kaynak aktarılmaktadır.⁴⁰

Arap Baharı⁴¹

Katar'ın en cesur dış politika adımları Arap Baharı ile geldi. Arap Baharı 17 Aralık 2010 günü, Tunus'un Sidi Buzid şehrinde, Muhammed Buazizi isimli bir seyyar satıcı'nın polis tacizine karşı kendini yakması ile başladı. Buazizi'nin kendini ateşe vermesini Belediye binası önünde protesto eden yaşlı anne Menubiya Buazizi'nin videosunu aynı akşam yayınlayan El Cezire bir ölçüde Arap Baharı'nın da fitilini ateşlemiş oldu. Tunus'ta protestoların büyümesi ve oradan Mısır'a sıçramasını dünya El Cezire'den takip etti ve bu süreçte El Cezire tarafsız bir habercilikten ziyade bir bakıma isyan çıkartkanlığı yaptı.

El Cezire'nin rejim-karşıtlığı ve isyan-taraftarlığı şaşırtıcı olmasa gerekir. Daha önce de bahsedildiği gibi, El Cezire kurulduğu günden beri Arap dünyasının muhaliflerini bünyesinde topluyordu. Diğer bir deyişle, en başından

⁴⁰ Aslında Katar'ın bütün ekonomi politikası bu kaynak aktarımı üzerine kuruludur.

⁴¹ Bu bölüm önceki bölümlere nazaran daha spekülattir. Bu ise halen daha süreçle alakalı bilgilerin elimizde olmamasından dolayı kaçınılmazdır.

beri el Cezire hiçbir zaman Arap dünyası ile alakalı yayınlarında rejim taraftarı olmadı. Dolayısıyla, Arap Baharı sürecinde de El Cezire farklı bir yayın politikası takip etmedi. Bilakis Arap halklarını daha fazla galeyana getiren yayınlar yaptı.

Katar, hem Tunus hem de Mısır devrimlerinde resmi olarak bir pozisyon açıklamadı. Bu çekimser tutum, henüz nasıl gelişeceği daha kestirilemeyen bir süreçle alakalı tedbirli olma ve 'bekle, gör' taktiği olarak yorumlanabilir. Öte yandan, Katar, Tunus ve Mısır'la alakalı yayınlarında el Cezire'ye de karışmadı. Şubat 2011'in ortalarından itibaren isyanlar komşu Bahreyn, Yemen, Libya ve Suriye'de başlayınca Katar devleti süreci aktif olarak belirleme çabasına girişti ve el Cezire yayın politikaları ile Katar devletinin girişimleri bu aşamadan sonra paralel gitti.

Katar'ın Arap Baharı sürecine dahil ve cesur adımları ilk olarak Libya'daki Kaddafi rejime karşı girişimleri ile geldi. Katar, Geçici Milli Konseyi Libya halkının yasal temsilcisi olarak tanıyan ilk ülke oldu. Arap Birliği'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'nden Libya üzerinde uçuş yasağının uygulanması talebini dile getirmesinde öncü rol oynadı. NATO operasyonlarına aktif olarak katılan Katar, daha sonra Libya'daki muhaliflere silah, gıda, ilaç ve nakit yardımı yaparak Kaddafi rejiminin yıkılmasında en kritik rolü oynayan Arap ülkesi oldu.⁴²

Katar, benzer bir rejim karşıtı tutumu Suriye'deki Esad rejimi için de gösterdi. El Cezire de Katar'la paralel olarak Esad rejimi karşıtı yayınlarını en başından itibaren devam ettirdi. Suriye konusunda Suudi Arabistan'la işbirliği içinde hareket eden Katar, ilk önce Suriye'den elçisini geri çekti, daha sonra ise Suriye büyükelçisini ülkeden kovdu. Suriye'nin Arap Ligi'nden ihracı da büyük oranda Suudi-Katar işbirliğinin neticesidir. Esad rejiminin direnmesi ve gittikçe daha fazla şiddet kullanması karşısında ise, Katar, yine Suudi Arabistan'la birlikte isyancılara gıda, ilaç, nakit ve en önemlisi silah yollamaya başladı. Halen daha ikili Suriye'deki isyancıların en önemli uluslararası destekçileri konumundadırlar.⁴³

Yemen'de Ali Abdullah Salih'in görevinden uzlaşma ile çekilmesi yolunda girişimlerde bulunan Körfez İşbirliği Teşkilatı (KİT) ile tamamen uyumlu olarak çalışan Katar, Bahreyn'de de el Halife karşıtı isyanın şiddetle bastırılması konusunda KİT'le birlikte hareket etti. El Cezire haber kanalı da, Katar'ın ve Körfez'in hassasiyetleri ile uyumlu olarak Bahreyn ile alakalı oldukça az yayın yaptı. Bu yanlı tutumdan ötürü kanaldan istifalar bile oldu.⁴⁴

⁴² Katar'ın Libya'daki isyana yardımları ile alakalı bakınız, Sam Dagher ve Charles Levinson, "Tiny kingdom's huge role in Libya draws concern," *Wall Street Journal*, 17 Ekim 2011. <http://online.wsj.com/article/SB10001424052970204002304576627000922764650.html> (son erişim 17 Eylül 2012)

⁴³ Katar, resmi olarak Suriye'deki isyancılara silah yolladığını reddetmektedir.

⁴⁴ İstifa edenlerden birisi de El Cezire'nin Beyrut Ofisi Şefi Gassan Ben Ceddo'ydu. Bakınız,

Katar, özellikle Libya ve Suriye söz konusu olduğunda gösterdiği rejim karşıtlığı, Bahreyn söz konusu olduğunda gösterdiği rejim taraftarlığı ile aslında dış politikada belli bir ahlaki prensibin sıkı bir takipçisi olmadığını gösterdi. Katar'ın Libya'daki rejim karşıtlığının, bu ülkenin sahip olduğu doğal gaz varlıkları üzerinde söz sahibi olma isteği ile alakalı olduğu iddia edilebilir.⁴⁵ 2011 yılı verilerine göre, Libya'nın doğal gaz rezervleri 1.52 trilyon metre küp iken, Katar'ın doğal gaz rezervleri ise 25.3 trilyon küptür. Diğer bir deyişle, Katar'ın Libya'dan 16.7 kat daha fazla doğal gaz rezervi vardır. 2009 yılında 8.93 milyar dolar metre küplük üretim yapan Katar, üretimi bu oranda sürdürmesi durumunda, en az 280 yıllık daha üretim yapabilecektir.⁴⁶ Bu rakamlar gözönüne alındığında Katar'ın Libya'nın doğal gaz rezervlerine o kadar da çok ihtiyacı olmadığı iddia edilebilir. Öte yandan, Katar'ın doğal gaz ihracatını Hürmüz Boğazı'ndan gemilerle yaptığını ve olası bir bölgesel krizden en fazla Katar'ın etkileneceğini not etmek gerekir. Dolayısıyla, Katar'ın doğal gaz piyasasında konumunu sağlamlaştırmak, kaynaklarını çeşitlemek ve olası bir bölgesel krize karşı kendisini garanti altına almak için Libya'ya müdahil olduğu gözardı edilmemelidir.

Katar'ın Suriye, Yemen ve Bahreyn isyanları karşısında genelde KİT ile, özelde ise Suudi Arabistan'la birlikte hareket etmesinin jeopolitik sebeplerle olduğu söylenebilir. İran'ın bölgede etkisinin ve gücünün artmasından endişelenen Suudi Arabistan'ın, Bahreyn ve Yemen'de Sünni bir rejimin ayakta kalmasını istemesi, Suriye'de ise Sünni bir rejimin kurulması için çabalaması oldukça doğaldır. Katar'ın tutumu ise benzer kaygılardan besleniyor.

Daha önce de belirtildiği gibi, Katar bütün Körfez ülkelerinin rağmına İran'la ilişkilerini hep sıcak ve dostça tutmaya özen gösterdi. Bunun, Katar Şeyhi Hamad'ın siyasi gücünü sağlamlaştırma isteği kadar önemli başka bir sebebi daha vardı. Katar'ın doğal gaz rezervleri ile İran'ın Basra Körfezindeki doğal gaz rezervleri aslında aynı ana kaynaktır. Sadece uluslararası sınırlar bu iki kaynağı ikiye ayırmaktadır. Bu doğal gaz kaynağının kullanımı şimdiye kadar İran ve Katar arasında bir sorun yaratmadı. Bunun en önemli sebebi İran'ın zaten gittikçe yalnızlaştığı uluslararası toplumda önemli bir Arap dostunu kaybetmek istememesiydi.⁴⁷ İran'ın, Irak'tan sonra Yemen ve Bahreyn üzerinde de etkisini artırması, sadece Suudi Arabistan'ın değil, Katar'ın da sorunu olacaktır. Suriye ile aslında uzun süredir yakınlaşarak İran ekseninden çekmeye

Yoshie Furuhashi, "Al Jazeera's Beirut Bureau Chief, Ghassan Ben Jeddo resigns," *the Monthly Review*, 23 Nisan 2011, <http://mrzine.monthlyreview.org/2011/furuhashi230411.html> (son erişim 16 Eylül 2012)

⁴⁵ James Maxwell, "What is Qatar doing in Libya?" *Think Africa*, 7 Mart 2012. <http://thinkafricapress.com/libya/what-qatar-doing> (son erişim 18 Eylül 2012)

⁴⁶ Rakamlar ABD'nin Enerji Bilgi İdaresi'nin (U.S Energy Information Administration) ülke raporlarından alınmıştır. Bakınız <http://www.eia.gov> (Son Erişim 18 Eylül 2012).

⁴⁷ Benzer kaygılarla İran, Türkiye ile de ilişkilerini 2000'li yıllar boyunca geliştirdi. Birol Başkan, "Ankara Torn Apart".

çalışan körfez ülkeleri, Arap Baharı ile ortaya çıkan yeni durumda İran'ı bölgede biraz daha zayıflatmanın fırsatını gördüler. Bu ise Katar'ın perspektifinden bakıldığında arzulanır bir durumdur. Zira her açıdan güçlenen İran karşısında Katar'ın gelecekte çok fazla pazarlık gücü olmayacaktır.

Sonuç: Sürdürülebilirlik Sorunu

Katar'ın dış politika aktivizmine burun kıvıranların dikkat çektiği önemli bir nokta var.⁴⁸ Katar gibi küçük bir devlet bu dış politika dinamizmini daha ne kadar sürdürebilir? Giriş bölümünde de belirttiğim gibi, Katar'ın dış politika aktivizmi oldukça uygun uluslararası ve bölgesel koşullarda mümkün oldu. Bambaşka koşulların hakim olduğu bir ortamda benzer bir dış politika aktivizmi sürdürülemeyebilirdi. Aynı şartlar altında Katar'ın daha dinamik bir dış politikaya ihtiyacı da olmayabilir.

Hangi koşullar söz konusu olursa olsun kesin olan birşey var ki, o da Katar'ın dış politika aktivizminin 'sıcak para' akışına bağlı olduğu. Daha önce de belirtildiği gibi, Katar'ın hâlihazırdaki üretim seviyesinde en az 280 yıl daha yetecek doğal gaz rezervi var. Dünya doğal gaz tüketiminin önümüzdeki on yıllarda varolan düzeyde devam etmesi durumunda bile Katar'ın sıcak para sıkıntısı çekmeyeceğini iddia edebiliriz. Öte yandan, Basra Körfezi'nde yaşanacak olası bir sıcak savaşın Katar'ın doğal gaz ihracatını ciddi kesintiye uğratacağını kestirmek zor olmasa gerek. Bu sıcak savaşın uzun sürmesi durumunda ise, Katar'ı sıcak para açısından sıkıntılı günler bekleyebilir.

Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumuna karşı tedbirlerini alan Katar dünya çapında milyarlarca dolarlık yatırımları ile sıcak para kaynaklarını çeşitlendirmeye çalışmaktadır. Katar Devleti'nin yatırımlarını yöneten Katar Yatırım Yönetimi (Qatar Investment Authority) finans'tan, gayrimenkule, sanayi ve altyapı'dan telekomünikasyon ve medyaya bir çok alanda uluslararası çapta yatırımlar yapmaktadır. İngiltere'nin ünlü Harrods mağazalarından, Credit Suisse'e, Türkiye'de Turkuvaz Medya Grubu'ndan, Porsche ve Volkswagen'e bir çok şirkete ortak olan Katar Yatırım Yönetimi'nin, orta vadede Katar'ın sıcak para kaynaklarını çeşitlendireceğini ve daha sağlıklı bir politik ekonomik zemine taşıyacağını bekleyebiliriz.

Gelecekte Katar'ın dış politikasını negatif olarak etkileyecek en kritik gelişme, hızlı siyasi ve ekonomik gelişmenin hesaplanamaz ve öngörülemez toplumsal sonuçları olacaktır. Bu sonuçlardan en tehlikeli olanı ise, Katar top-

⁴⁸ Daha çok popülist yazarlarda rastlanan bu küçümseyici tutum sahibini trajikomik argümanlar ileri sürmesine de yolaçabiliyor. Örneğin, Foreign Policy yazarı Blake Hounshell, Katar'ın inşaat sektörünün artan kum ihtiyacının, kum zengini Suudi Arabistan'ın elini Katar'a karşı güçlendireceğini iddia etmektedir. Bakınız, Blake Hounshell, "The Qatar Bubble," *The Foreign Policy*, Mayıs/Haziran 2012. http://www.foreignpolicy.com/articles/2012/04/23/the_qatar_bubble?page=full (Son Erişim 18 Eylül 2012)

lumunun gittikçe sınıfsal bir kutuplaşma ile karşı karşıya olmasıdır. Katar devletinin doğal gaz zenginliğini etkin bir dağıtım mekanizması ile en tabana kadar yaydığını belirtmişim. Fakat herşeye rağmen doğal gaz gelirleri eşit bir dağıtımla Katar halkına ulaşmamaktadır. Artan zenginlikten en çok el Sani ailesi ve bu aile ile ilişkileri güçlü el Atiyye ve el Misned aileleri faydalanmaktadır. Takiben, tarihi olarak çoğunlukla ticaretle uğraşmış ve diğer ülkelerde de bağlantıları olan, el Mana', el Manai, el Ferdan, ve Derviş aileleri bu artan zenginlikten toplumun diğer kesimlerine göre daha fazla yararlanmaktadır. Neticede ise, bu aileler ve diğer Katarlılar arasındaki uçurum her geçen gün arttı ve daha da artacak gibi gözüküyor. Artan siyasi ve ekonomik eşitsizlik, kültürel farklılıkları da beraberinde getirmektedir. Katar toplumu iki uç noktada kutuplaşmaya doğru gitmektedir. Bir tarafta gittikçe Batılılaşan bir kesim, diğer tarafta ise buna ayak uydurmayan/uyduramayan kesim... Bu neticeye ise doğrudan Katar devletinin politikaları sebep olmaktadır. Daha da ilginç, kısa ve orta vadede Katar devletinin de bu uçurumu kapatmaya yönelik herhangi bir girişiminin olmamasıdır.